

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خلاصه روانشناسی در نهج البلاغه

نویسندگان:

دکتر مسعود آذربایجانی

محمدصادق شجاعی

فصل اول: کتاب‌شناخت نهج البلاغه

◀ نهج البلاغه، توسط سید رضی جمع‌آوری شده و واقعیات و حقایق بسیار با اهمیتی را درباره ۳ موضوع خدا، جهان و انسان مطرح کرده است.

برخی از مباحث موجود در نهج البلاغه:

۱. علم‌النفس: شناخت انسان، قوای او، ساحت‌های وجودی انسان، آفرینش وی، عوالم تحول و ...
۲. روانشناسی کمال: ویژگی‌های انسان سالم یا انسان کامل با خصوصیات خلیفه‌الله، معدن کلمات الهی، حجت خدا، عقل مستفاد، موید به روح القدس و ...
۳. روانشناسی شخصیت: عزت، ذلت، شجاعت و ... بعنوان صفات شخصیتی
۴. روانشناسی اجتماعی: شناخت فرهنگ‌ها و قبیله‌ها، گروه‌ها، رهبری، جاذبه میان فردی، پرخاشگری، ستیزه‌جویی، تعصب و تفاوت‌های زن و مرد

چیستی نهج البلاغه:

- ✓ نهج البلاغه به معنی روش رسا و بجا سخن گفتن، نامی است که سید رضی به مجموعه گردآوری شده از سخنان حضرت علی گذاشت.
- ✓ نهج البلاغه در سال ۴۰۰ قمری و ۶ سال قبل از وفات سید رضی و در دوره خلافت عباسیان و فرمانروایی آل بویه، گردآوری شده است.
- ✓ پس از قرآن و احادیث نبوی، مهمترین منبع شناخت اسلام و دایره‌المعارف فرهنگ اسلامی است.
- ✓ نهج البلاغه دارای ۳ بخش اصلی خطبه‌ها و کلمات (شامل ۲۴۱ خطبه و کلام)، نامه‌ها و مکتوبات (شامل ۶۳ نامه، ۱۲ وصیتنامه و بخشنامه) و حکمت‌ها (شامل ۴۸۰ سخن کوتاه حکمت‌آمیز) است.
- ✓ سید رضی خطبه ۳ را به شقشقیه، ۸۳ را به غرا، ۹۱ را به اشباح و ۱۹۲ را به قاصه نامگذاری کرده است.
- ✓ شهید مطهری، موضوعات نهج البلاغه را در ۱۴ عنوان کلی جای می‌دهد.
- ✓ قدیمی‌ترین چاپ نهج البلاغه در ایران، چاپ سنگی ۱۲۴۷ قمری در تبریز است.

فصل دوم: مبانی انسان‌شناسی

- روان‌تحلیل‌گری و به ویژه فروید، تصویری بدبینانه از انسان ارائه می‌دهد زیرا آدمی، سردابی تاریک است که همواره تعارضی در آن در حال جوش و خروش است.
- در نظام فروید، تنها یک هدف غایی و اساسی در زندگی وجود دارد و آن، کاهش تنش است.

پدیدایی انسان:

- ✓ مبدا اولیه همه انسان‌ها در ابتدا از خاک و پس از آن بطور طبیعی از نطفه است.
- ✓ آفرینش انسان، مستقل از موجودات دیگر است و منشأ پیدایش اولیه انسان، از خاک و آب یا گل است.
- ✓ مخفی بودن زمان مرگ بدلائل زیر بر سلامت و بهداشت روانی انسان موثر است: امیدبخشی، کار و تلاش بیشتر، کاهش ترس از مرگ، سعی در ایجاد آمادگی برای آخرت و مرگ ناگهانی از جهت تقویت ایمان و افزایش عمل صالح.

سرشت نخستین:

- ✓ مراد از سرشت نخستین و طبیعت مشترک، پاره‌ای خصوصیات مشترک فرا حیوانی، غیراکتسابی و زوال‌ناپذیر است که در ادراکات، گرایش‌ها و توانش‌های آدمی ظهور و بروز می‌یابد.
- ✓ جان لاک، منکر فطرت انسانی بوده و خوزه ارتگا انسان را فاقد طبیعت اولیه می‌داند.
- ✓ ثرندایک و واتسون که از پیشگامان رفتارگرایی هستند، انسان را فاقد طبیعت اولیه می‌دانند.
- ✓ روسو بر دست‌مایه‌های فطری و سرشت نخستین خدادادی تأکید دارند.
- ✓ در میان روانشناسان، فروید معتقد است بخش بزرگ سرشت انسان، ذاتی است. نهاد، نیرومندترین بخش شخصیت، یک ساختار ذاتی با شالوده‌ای فیزیولوژیکی است.
- ✓ قرآن بر سرشت نخستین در انسان اشاره داشته و انسان را فاقد ادراک و شناخت علوم حصولی که مستلزم اکتساب و یادگیری است می‌داند.
- ✓ حضرت علی، بر سرشت نخستین در انسان که بر فطرت الهی دلالت دارد، تأکید می‌کند و فلسفه بعثت انبیای الهی را یادآوری فطرت خدایی می‌داند.
- ✓ از نظر حضرت علی، برترین وسیله‌ای که متوسلان می‌توانند با چنگ زدن به آن، به خدا تقرب جویند، ایمان به خدا و رسولش و جهاد در راهش بوده و یکتا دانستن پروردگار که مقتضای فطرت انسانی است.
- ✓ در جایی، حضرت علی خود را مصداق مجسم فطرت الهی می‌داند که کاملاً دست نخورده باقی مانده است.

کرانه‌های وجودی انسان:

۱. تفاوت انسان‌ها:

- ✓ تفاوت انسان‌ها، یکی از مهمترین عوامل محدودیت‌هاست.

- ✓ رکن اول حیات انسان، اجزای متمائل وی مانند رگ‌ها، خون‌ها و مانند آن است که در جریان زندگی آدمی، ائتلاف دارد.
- ✓ رکن دوم حیات انسان، اضدادی است که در تکاپو و پویندگی منظم خود، ادامه حیات را امکانپذیر می‌کند مانند گرمی و سردی و خشکی و تری.
- ✓ ۷ تیپ شخصیت در کلام حضرت علی که بصورت اجمالی در میان مردم شیوع دارد عبارتست از زیبارویان کم خرد، بلندقامتان کم همت، نیکوکاران نازیبا، خردجثه‌های ژرف‌نگر، خوش‌نام بدسیرت، آشفته‌دل و فکر و دلیر و سخنور.
- ✓ ۲ تبیین در کلام حضرت علی برای تفاوت آدمیان است: یکی تفاوت در مزاج‌ها و دیگری تفاوت در زمین‌هایی که آنها و والدین آنها در آن نشو و نما کرده‌اند.

۲. ضعف انسان:

- ✓ چون انسان ضعیف است، خداوند در احکام خود تخفیف داده است.
- ✓ امتیاز انسان، فقط در قوه عقلانیست.
- ✓ محدودیت‌ها و کرانمندی‌های انسان عبارتست از مرگ، بیماری، ضعف بدنی، ضعف اخلاقی و مسئولیت اخروی.

جبر و اختیار:

- ✓ امام صادق، اطاعت و عصیان را اختیاری می‌داند و جنبه‌های بیولوژیک و فیزیولوژیک را از قلمروی اختیار خارج می‌کند و معیار آن را امکان سرزنش و پرسش از آن فعل یا صفت بیان می‌کند؛ یعنی آنچه بتوانی انسان را بر آن سرزنش کنی، پس آن فعل از آن انسان است و اگر نتوانی انسان را مواخذه کنی، فعل خداست.
- ✓ امام علی در خطبه اشباح، به اوصاف حضرت حق پرداخته است.
- ✓ امام علی در خطبه قاصعه، به آزمون‌های سخت الهی اشاره می‌کند.
- ✓ حضرت علی با ترغیب بر اعمال ارادی، هدف اصلی آنها را آزمون الهی می‌شمارد.
- ✓ براساس پذیرش اراده و اختیار در انسان است
- ✓ که خدا، انبیای خود را جهت تبلیغ و هدایت مردم می‌فرستد.
- ✓ یکی از نشانه‌های اختیار در انسان، مسئولیت وی در قبال اعمال خود است.
- ✓ در بیان امام صادق و اعتقاد شیعه، انسان نه در همه افعال خود مجبور است و نه چنان است که در همه اعمال خود آزاد باشد، بلکه وضعیت در حالتی بین این دو امر است.
- ✓ مشیت الهی، حاکم و مسلط بر همه امور است و در همه لحظات جاری است و اراده ما هم در طول اراده و مشیت حق است و این، معنای واقعی توحید افعالی است.